

แนวคิดพระพุทธศาสนากับสังคมที่ปรากฏในสิงคาลกสูตร CONCEPTS AND SOCIETY THAT RESULT IN THE SINGHALAKA SUTTA

พระฐิติ กิตติปัญญา (จำนงค์สุข)

Phra Thiti Kittipanyo (Jamnong Suk)

อาจารย์พิเศษ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahapajapati Buddhist College Mahamakut Buddhist University

E.mail : drthitichamnongsuk@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 30 ธันวาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 6 มกราคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 21 กุมภาพันธ์ 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้เป็น การนำเสนอถึงความสัมพันธ์ในด้านพระพุทธศาสนากับสังคมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ในมุมมองหรือแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสังคม ที่มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก พร้อมทั้งนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปช่วยแก้ปัญหาสังคมแนวคิดเพื่อสังคมในทางพระพุทธศาสนาจึงสามารถศึกษาได้จากพระสูตรต่าง ๆ ที่ปรากฏว่ามีแนวคิดเพื่อสังคม ในบทความเรื่องนี้ได้ศึกษาจากสิงคาลกสูตร เพราะมีความเกี่ยวเนื่องในหลักปฏิบัติทางสังคม พร้อมทั้งคิหิวินัย เน้นเรื่องการงดเว้นสิ่งที่ไม่ดี เช่น กรรมกิเลส 4 อบายมุข 6 เพื่อนที่ไม่ดี 4 ประเภท เพื่อนดี 4 ประเภท รวมไปถึงการรักษาความสัมพันธ์กับบุคคลในระดับต่าง ๆ และสุดท้ายก็คือการช่วยเหลือสังคมตามสติปัญญา ตามกำลังความสามารถ และในสิงคาลกสูตรนี้ ยังวางหลักปฏิบัติเอาไว้อย่างสอดคล้องกับสถานภาพและบทบาทของแต่ละคนไว้อีกด้วย

คำสำคัญ: แนวคิดพระพุทธศาสนา, สังคม, สิงคาลกสูตร

ADSTRACT

This academic article presents the relationship between Buddhism and society as stated in Buddhist scriptures. It discusses the practices of people in society from the Buddhist perspective or concept of society, which are inextricably linked. In addition, it applies the practices of Buddhism to solve social problems. The concept of society in Buddhism can be studied from various sutras that seem to have the

concept of society. This article studies the Singhalaka Sutta because it is related to social practices along with the Kihī Vinaya, emphasizing the abstinence from bad things such as the four defilements, the six defilements, the four bad friends, the four good friends, as well as maintaining relationships with people at different levels and finally helping society according to one's own intelligence and ability. In addition, the Singhalaka Sutta also lays down principles of practice that are consistent with each person's status and role.

Keywords : Buddhist concept, society, Singhalak Sutta

บทนำ

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) เป็นชื่อสำหรับใช้เรียกขบวนการพระพุทธศาสนาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสังคมโลกยุคปัจจุบัน หมายถึงทัศนะที่ว่าพระพุทธศาสนากับสังคมต้องผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีการแยกเรื่องศาสนากับสังคมออกจากกัน รวมทั้งความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมร่วมสมัย เพราะเห็นว่าการสอนแบบจารีตที่เน้นการแก้ปัญหของปัจเจกบุคคล ไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนได้ การแก้ปัญหาคความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ (George D. Bond, 1996 : 126) อีกความหมายหนึ่งพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หมายถึง ขบวนการหรือกลุ่มนักกิจกรรมชาวพุทธเพื่อสังคม (Engaged Buddhists) ที่พยายามนำพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง (Damien Keown, 2003 : 86)

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมมี 2 ลักษณะคือ 1) ทัศนะหรือแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสังคม มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก และ 2) กลุ่มชาวพุทธที่นำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปช่วยแก้ปัญหาสังคมแนวคิดเพื่อสังคมในทางพระพุทธศาสนาจึงสามารถศึกษาได้จากพระสูตรต่าง ๆ ที่ปรากฏว่ามีแนวคิดเพื่อสังคม และศึกษาจากบุคคลหรือกลุ่มนักกิจกรรมของพวกชาวพุทธที่ทำงานเพื่อสังคม ในเรื่องนี้ ผู้เขียนศึกษาแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในพระไตรปิฎก โดยเลือกศึกษาจากสังคาลกสูตร โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือศึกษาความรู้ทั่วไปและหลักจริยธรรมในสังคาลกสูตร และเพื่อศึกษาแนวคิดเพื่อสังคมในสังคาลกสูตร

บทนำเกี่ยวกับสังคาลกสูตร

สังคาลกสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/242-274/199-218.) เป็นพระสูตรสูตรหนึ่งในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มีรายละเอียดพอจะกำหนดได้ ดังนี้

ที่มาของชื่อ สังคาลกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยสังคาลมานพ ขึ้นนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในพระสูตร อนึ่ง ในที่บางแห่งเรียกชื่อพระสูตรต่างออกไป เช่น สังคาลกสูตรก็มี ลีคาโลวาทสูตรก็มี สัง

ศาโลวาทสูตรก็มี ทั้ง 2 ชื่อสุดท้ายนี้ แปลว่า พระสูตรว่าด้วยโอวาทที่ทรงแสดงแก่สีกาลหรือสิงคาลมานพ

ที่มาของพระสูตร พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่มานพชื่อสิงคาลกะ (สีกาละ หรือสองคาละในบางแห่ง) ขณะเสด็จออกจากพระเวฬุวันเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ เพื่อทรงแนะนำให้ให้วิทิศตามแบบของอริยวินัย (แบบพุทธ)

รูปแบบของพระสูตร รูปแบบของสิงคาลกสูตรเป็นแบบบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ และมีคาถาประพันธ์ประกอบ เวยายกรณภาชิตด้วย

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทอดพระเนตรเห็นสิงคาลมานพกำลังให้วิทิศอยู่แต่เช้าตรู่มีผมและผ้าเปียกปอน จึงตรัสถามเพื่อชวนสนทนาว่า กำลังทำอะไร เมื่อเขาราบทูลว่า กำลังให้วิทิศตามคำสั่งก่อนบิดาจะตาย จึงตรัสว่า ในอริยวินัยเขาไม่ได้ให้วิทิศกันแบบนี้ เขาทูลถามว่า ในอริยวินัย เขาให้วิทิศกันอย่างไร

ตรัสตอบว่า พระอริยสาวกเว้นจากบาปกรรม 14 ประการ คือ กรรมกิเลส 4 เหตุ 4 ประการที่ทำให้บาปกรรม และอบายมุข 6 ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศทั้ง 6 ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

หลังจากแสดงพระสูตรนี้จบแล้ว สิงคาลมานพมีความเลื่อมใส ได้แสดงตนเป็นอุบาสก นับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต ส่วนรายละเอียดของภาคอุทเทส จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

ข้อสังเกต ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตอย่างน้อย 2 ประการคือ

1. ทำไมบิดาของสิงคาลกมานพจึงสั่งกำชับก่อนตายให้ลูกให้วิทิศ
2. ทำไมพระพุทเจ้าจึงแสดงเรื่องนี้

ข้อสังเกตทั้ง 2 ประการนี้ มีกล่าวไว้ในอรรถกถา ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค มีใจความพอสรุปได้ดังนี้

1. สิงคาลกมานพเป็นบุตรของคหบดีมหาศาลคนหนึ่งของกรุงราชคฤห์ เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งคหบดีและภรรยาเป็นพระโสดาบัน แต่บุตรไม่มีศรัทธาในพระศาสนา เมื่อบิดามารดาแนะนำให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและพระมหาเถระมีท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ เป็นต้น ผู้เป็นบุตรมักจะตอบว่า เขาไม่มีกิจที่จะเข้าไปหาสมณะเหล่านั้น การเข้าไปหาสมณะจะต้องไหว้ การน้อมตัวลงไหว้ทำให้เจ็บหลัง การนั่งคุกเข่าทำให้เจ็บเข่า การนั่งบนพื้น ทำให้เสื้อผ้าแปดเปื้อน เศร้าหมอง เก่าเร็ว การเข้าไปนั่งใกล้ทำให้ต้องสนทนาพูดจา กัน ซึ่งจะนำไปสู่ความสนิทสนม และต้องนิมนต์ให้รับจีวร บิณฑบาต เป็นต้น ซึ่งทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์เปล่า ๆ ด้วยเหตุนี้ บิดามารดาจึงเลิกแนะนำ ต่อมา เมื่อบิดาป่วยหนัก นอนชมอยู่บนเตียง ได้สั่งสิงคาลกมานพก่อนตายให้หมั่นให้วิทิศ ทั้งนี้โดยหวังว่า สิงคาลกมานพจะไม่เข้าใจความหมาย และต้องให้วิทิศอย่างที่คนทั่วไปไหว้ ซึ่งจะเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคหรือพระอริยสาวกเห็นเข้าแล้วจะช่วยแนะนำให้เข้าใจความหมายตามเจตนาของตนได้

2. ตอนเช้าตรู่ของวันที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูหมู่สัตว์ที่ควรโปรดตามพุททธิกิจประจำวัน ทรงเห็นอุปนิสัยของสังคาลกมณพ จึงเสด็จมาเทศน์สอนเรื่องนี้ตามที่ผู้เป็นบิดาประสงค์ และทรงมุ่งหมายให้พระธรรมเทศนานี้เป็น คิหิวินัย คือข้อปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์สืบต่อไปด้วย

หลักจริยธรรมในสังคาลกสูตร

จริยธรรม หมายถึง หลักธรรมที่ควรประพฤติ ควรปฏิบัติ มีความหมายทั้ง 2 ลักษณะคือ ควรประพฤติเพื่อให้เกิดความดีงามหรือเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเป็นสิ่งที่พึงงดเว้น เพราะถ้าไม่งดเว้นและไปประพฤติเข้าก็จะเกิดความเสียหาย หรือเกิดโทษ จริยธรรมในสังคาลกสูตร แบ่งออกเป็น 2 หมวด ซึ่งการแบ่งเช่นนี้ เป็นการแบ่งตามลักษณะของเนื้อหา คือ

1) หลักจริยธรรมในส่วนที่เป็นข้อห้าม ข้อที่ไม่ควรปฏิบัติ มีอยู่ 18 ประการ แบ่งเป็น 4 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 กรรมกิเลส 4

กรรมกิเลส แปลว่า กรรมเป็นเครื่องเศร้าหมอง หรือเครื่องเศร้าหมองคือกรรม ในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า เมื่อบุคคลมีกิเลสในใจ ย่อมจะสามารถทำกรรมได้ คนที่ไม่มีกิเลส ย่อมไม่สามารถทำกรรมได้ อย่างเช่น คนมีกิเลสเท่านั้น ย่อมฆ่าสัตว์ คนไม่มีกิเลสย่อมไม่ฆ่าสัตว์ กรรมกิเลสมี 4 ประการ คือ

1. กรรมกิเลสคือปาณาติบาต
2. กรรมกิเลสคืออทินนาทาน
3. กรรมกิเลสคือกาเมสุมิฉฉาจาร
4. กรรมกิเลสคือมุสาวาท

กรรมกิเลส 4 ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่ผู้ครองเรือนจะต้องงดเว้นให้ได้ก่อน หากพิจารณาเนื้อหาของกรรมกิเลส 4 แล้ว จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักประกันชีวิตไว้ 4 อย่างคือ ปาณาติบาต เป็นหลักประกันชีวิตของมนุษย์ อทินนาทาน เป็นหลักประกันทรัพย์สิน กาเมสุมิฉฉาจาร เป็นหลักประกันครอบครัว และ มุสาวาท เป็นหลักประกันสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเว้นกรรมกิเลส 4 ก็คือการงดเว้นจากการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่คนอื่นครอบครอง ตั้งแต่สิทธิในด้านชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัว และสังคม

หมวดที่ 2 เหตุ 4 ประการ (อคติ 4 ประการ)

อคติ แปลว่า ความลำเอียง ความลำเอียงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนทำกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำกรรมของแต่ละคน ย่อมมีอคติข้อใดข้อหนึ่งเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ ในพระไตรปิฎก เรียกอคติ 4 ว่า ฐานะ คนผู้ครองเรือน จึงไม่ควรทำบาปกรรม เพราะถูกอคติครอบงำ อคติ 4 ประการมีดังนี้

1. มีฉันทาคติ ทำบาปกรรม

2. มีโทษาคติ ทำบาปกรรม

3. มีโมหาคติ ทำบาปกรรม

4. มีโมหาคติ ทำบาปกรรม

หมวดที่ 3 อบายมุข 6 ประการ

อบายมุข แปลว่า ปากทางแห่งความเสื่อม (อบาย แปลว่า เสื่อม มุข ปาก,ทาง) ความเสื่อมในที่นี้ หมายถึงความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของผู้ครองเรือน ทรัพย์สมบัติที่หามาได้ด้วยหยาดเหงื่อแรงงาน ย่อมนำมาซึ่งความปลาบปลื้มแก่บุคคลอยู่เสมอ แต่ ทรัพย์สินที่ได้มาทั้งหลาย ย่อมจะเสื่อมสูญไป หากบุคคลมัวสุม หรือไปเกี่ยวข้องอบายมุขข้อใดข้อหนึ่ง หรือหลาย ๆ ข้อ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เป็นปากทางแห่งความเสื่อม (แห่งโภคทรัพย์)

ในสังคาลสูตร พระผู้มีพระภาคได้แสดงประเภทอบายมุข พร้อมทั้งโทษอบายมุขแต่ละข้อ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

อบายมุข 6 ประการ

1. การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
2. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน
3. การเที่ยวดูมหรสพ
4. การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
5. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร
6. การหมกมุ่นในความเกียจเกียจคร้าน

โทษแห่งสุราและเมรัย 6 ประการ

1. เสียทรัพย์ทันตาเห็น
2. ก่อการทะเลาะวิวาท
3. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
4. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
5. เป็นเหตุไม่รู้จักกาย
6. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

โทษแห่งการเที่ยวกลางคืน 6 ประการ

1. เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน
2. เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา
3. เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
4. เป็นที่สงสัยของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ
5. มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง
6. ทำให้เกิดความลำบากมากมายหลายอย่าง

โทษแห่งการเที่ยวดูมหรสพ 6 ประการ

1. มีการรำที่ไหน (ไปที่นั่น)
2. มีการขับร้องที่ไหน (ไปที่นั่น)
3. มีการประโคมที่ไหน (ไปที่นั่น)
4. มีเสภาที่ไหน (ไปที่นั่น)
5. มีการบรรเลงที่ไหน (ไปที่นั่น)
6. มีเถิดเทิงที่ไหน (ไปที่นั่น)

โทษแห่งการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท 6 ประการ

1. ผู้ชนะยอมก่อเวร
2. ผู้แพ้ย่อมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป
3. เสียทรัพย์ทันตาเห็น
4. ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้
5. ถูกมิตรอำมาตย์ดูหมิ่น
6. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าชายผู้นี้เป็นนักเลงการพนันไม่สามารถจะ

เลี้ยงดูภรรยาได้

โทษแห่งการคบคนชั่วเป็นมิตร 6 ประการ

1. เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
2. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
3. เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
4. เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
5. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย
6. เขามีโจรเป็นมิตรสหาย

โทษแห่งความเกียจคร้าน 6 ประการ

1. มักอ้างว่า “หนาวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
2. มักอ้างว่า “ร้อนเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
3. มักอ้างว่า “เวลาเย็นเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
4. มักอ้างว่า “เวลายังเช้าเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
5. มักอ้างว่า “หิวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
6. มักอ้างว่า “กระหายเกินไป” แล้วไม่ทำงาน

เมื่อเขามากไปด้วยการอ้างเลศ ผัดเพี้ยนการงานอยู่อย่างนี้ โภคะทั้งหลายที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเสื่อมสิ้นไป

หมวดที่ 4 มิตรเทียมน 4 ประเภท

ในสังคาลกสูตร ได้พูดถึงมิตรเทียมน (มิตรปฏิรูป) ไว้ 4 ประเภท และแสดงลักษณะมิตรเทียมนแต่ละประเภทไว้ประเภทละ 4 ข้อ ดังนี้

มิตรเทียม 4 ประเภท คือ

1. คนที่ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
2. คนดีแต่พูด
3. คนพูดประจบ
4. คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางเสื่อม

ลักษณะมิตรเทียมแต่ละประเภท

คนผู้ถือเอาประโยชน์แต่ผู้อื่นฝ่ายเดียว

1. เป็นผู้ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
2. เสียน้อย ประโยชน์จะได้มาก
3. เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน
4. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์

คนดีแต่พูด

1. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้ว
2. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ยังไม่มาถึง
3. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
4. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง

คนพูดประจบ

1. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
2. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม
3. สรรเสริญต่อหน้า
4. นินทาลับหลัง

คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางเสื่อม

1. เป็นเพื่อนที่ชักนำในการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
2. เป็นเพื่อนที่ชักนำให้หมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน
3. เป็นเพื่อนที่ชักนำในการเที่ยวดูมหรสพ
4. เป็นเพื่อนที่ชักนำให้หมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในส่วนของจริยธรรมที่เป็นข้อห้ามจะเห็นได้ว่า แต่ละหมวดจะมีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือหมวดกรรมกิเลส 4 กล่าวถึงหลักประทับทางสังคม 4 ประการ อกติ 4 เป็นหลักเพื่อการงดเว้นไม่ทำบาป อบายมุข 6 ไม่ควรปฏิบัติ หากกำลังสร้างเนื้อสร้างตัว เพราะจะนำไปสู่ความฉิบหายด้านทรัพย์สินเงินทอง

2) หลักจริยธรรมในส่วนที่เป็นข้อให้ปฏิบัติ แบ่งออกเป็น 4 หมวดเช่นเดียวกัน ประกอบด้วย

หมวดที่ 1 มิตรแท้ 4 ประเภท

จะสืบเนื่องมาจากหัวข้อที่แล้ว ที่กล่าวถึงมิตรเทียม 4 ประเภท พร้อมทั้งลักษณะมิตรเทียมแต่ละประเภท เมื่อกล่าวถึงมิตรเทียมแล้ว ก็ต้องกล่าวถึงมิตรแท้ หรือมิตรผู้มีใจดี ซึ่งก็แบ่งประเภทและลักษณะเช่นเดียวกับมิตรเทียม คือ

ประเภทของมิตรผู้มีใจดี

1. มิตรผู้มีอุปการะ
2. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
3. มิตรแนะนำประโยชน์
4. มิตรมีความรักใคร่

ลักษณะมิตรผู้มีใจดีแต่ละประเภท

มิตรผู้มีอุปการะ

1. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
2. ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
3. เมื่อมีภัยเกิดขึ้นก็เป็นทีที่พึ่งพำนักได้
4. เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโศกทรัพย์ให้ 2 เท่าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้น

มิตรผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์

1. บอกความลับแก่เพื่อน
2. ปิดความลับของเพื่อน
3. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
4. แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้

มิตรแนะนำประโยชน์

1. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
2. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
4. บอกทางสวรรค์ให้

มิตรมีความรักใคร่

1. ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน
2. พอใจความเจริญของเพื่อน
3. ห้ามปรามคนที่นินทาเพื่อน
4. สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน

หมวดที่ 2 หลักการใช้จ่ายทรัพย์ 4 ส่วน

ในหนังสือธรรมานุญชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542 : 431) ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักการใช้จ่ายทรัพย์ไว้ ดังนี้ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น 4 ส่วนที่เรียกว่า โภควิภาค 4 คือ

- เอเกน โภคะ ฤๅษเษย 1 ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทวีติ กัมม บิโษเย 2 ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- จตุตถณ นิธาเปยฺย อีก 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆมิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกตามหลัก โภคาทียะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจาก โภคะ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) 5 ประการ ดังพุทธพจน์ว่า อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

1. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
2. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
3. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย
4. ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา 5 อย่าง

(1) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

(2) อติถิพลี ต้อนรับแขก

(3) ปุพฺพเปตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(4) ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(5) เทวตาทิ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่ดีงามบูชาตามความเชื่อถือ

5. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

หมวดที่ 3 การปิดป้องทิศทั้ง 6

การปิดป้องทิศทั้ง 6 ในที่นี้หมายถึง การปิดช่องว่างระหว่างตนกับผู้ที่เกี่ยวข้อง คือการสร้าง ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ โดยมีตัวเราเป็นศูนย์กลาง ปกปิดในที่นี้คือการไม่ให้ความบกพร่องนั่นเอง เรียกเป็นภาษาทางพระพุทธศาสนาว่า ทั้ง 6 ทิศ ในสังคาลสูตรได้กล่าวถึงทิศ 6 และบทบาทหน้าที่ของการกระทำร่วมกันของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในทิศทั้ง 6 ดังนี้

ประเภทแห่งทิศ 6

ทิศหก บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น 6 ทิศ ดังนี้

1. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา
2. ทักขินทิศทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์

3. ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามิภรรยา
4. อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย
5. อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์
6. เหนือทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

บทบาทหน้าที่ของบุคคลในแต่ละทิศ

1. บุรตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้
 1. ห้ามปรามจากความชั่ว
 2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
 3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
 4. หาคู่ครองที่สมควรให้
 5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร

บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ดังนี้

1. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
 2. ช่วยทำกิจของท่าน
 3. ดำรงวงศ์สกุล
 4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
 5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน
2. ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ดังนี้
 1. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
 2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
 3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
 4. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน
 5. สร้างเครื่องค้ำกันภัยในสารทิศ

ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ ดังนี้

1. ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ
 2. เข้าไปหา
 3. ใฝ่ใจเรียน
 4. ประณินบัติ
 5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ
3. ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามิภรรยาสามิพึงบำรุงภรรยา ดังนี้
 1. ยกย่องสมฐานะภรรยา
 2. ไม่ดูหมิ่น
 3. ไม่นอกใจ

4. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
5. หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญ ตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ดังนี้

1. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
2. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
3. ไม่นอกใจ
4. รักษาสมบัติที่หามาได้
5. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง
4. อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย พึ่งบำรุงมิตรสหาย ดังนี้

1. เผื่อแผ่แบ่งปัน
2. พุดจามีน้ำใจ
3. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
4. มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
5. ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

1. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
2. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
3. ในคราวมียก เป็นที่พึ่งได้
4. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
5. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร
5. อุปริมาทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ คฤหัสถ์พึ่งบำรุงพระสงฆ์ ดังนี้
1. จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา
2. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
3. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
4. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
5. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ดังนี้

1. ห้ามปรามจากความชั่ว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
4. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
5. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
6. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

หมวดที่ 4 สังคหวัตถุ 4 ประการ

สังคหวัตถุ หมายถึง สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์ ในสังคาลกสูตรกล่าวเรื่องสังคหวัตถุสรุปไว้ในคาถาตอนท้ายพระสูตรว่า

ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้ และสมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิ่มสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าสังคหธรรมเหล่านี้ไม่มี มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้ การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้นำสรสรเสรี

จากพระพุทธรูปนี้ แสดงเรื่องสังคหธรรม (ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์) เป็นธรรมเครื่องอุ้มชูโลก ให้เป็นไปได้อยู่ เหมือนลิ่มสลักเพลารถ ที่ทำให้ตัวรถแล่นไปได้ สังคหธรรมมี 4 ประการคือ

1. ทาน การให้
2. เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก
3. อตถจริยา การประพฤติประโยชน์
4. สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ

จากที่กล่าวมาในรายละเอียดของหลักจริยธรรมที่ปรากฏในสังคาลกสูตร พอจะมองเห็นภาพได้ว่าหลักจริยธรรมที่ปรากฏในพระสูตรนี้มีอยู่ 2 ลักษณะคือ

1. หลักจริยธรรมในส่วนที่เป็นข้อห้าม เป็นหลักปฏิบัติในแง่การงดเว้น ไม่ควรปฏิบัติ ควรหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ประกอบไปด้วยเรื่องกรรมกิเลส 4 อคติ 4 อบายมุข 6 และเรื่องมิตรเทียม คนที่ไม่ควรคบอีก 4 ประเภท หลักจริยธรรมเหล่านี้ เป็นหลักที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิต สำหรับผู้เริ่มชีวิต การครองเรือน เป็นข้อเว้น หรือห้าม ซึ่งจะสังเกตว่า พระพุทธรูปแสดงเอาไว้เป็นลำดับต้น

2. หลักจริยธรรมในส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติ เป็นหลักที่ส่งเสริมความมั่นคงแห่งชีวิต และสังคม เมื่อปฏิบัติแล้ว จะมีแต่ความสุข ประกอบไปด้วย มิตรผู้มีใจดี หรือมิตรแท้ 4 ประเภท หลักการใช้จ่ายทรัพย์ ให้เกิดประโยชน์ การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในระดับต่าง ๆ ทางสังคม หรือทิศ 6 รวมไปถึงเรื่องสังคหธรรม

แนวคิดเพื่อสังคมในสังคาลกสูตร

สำหรับตอนนี้จะได้วิเคราะห์แนวคิดเพื่อสังคมในสังคาลกสูตร กล่าวได้ว่าหลักธรรมในสังคาลกสูตร เป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มุ่งประโยชน์โดยตรงสำหรับคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนหลักธรรมเริ่มต้นด้วยการเตือนสติไม่ให้ประมาท ได้แก่การละกรรมกิเลส 4 การละอคติ 4 การละอบายมุข 6 นอกจากนั้น มุ่งให้สติปัญญาที่บุคคลจะเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้โดยไม่ยากเกินไป ยิ่งกว่านั้นคุณค่าอย่างสำคัญเป็นแนวทางปฏิรูปมนุษย์ทั้งโลกต่อไปอีกด้วย(วราภรณ์ ชัยโอภาส, 2549 : 9) นอกจากนี้ สังคาลกสูตรมีประโยชน์เพื่อสร้างสังคมให้มีความสุขเป็นคำสอนเกี่ยวกับความรัก

และไม่ตรีจิตระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน (Ven.Kandarapanguwe Dhammasiri, 1995 : 17) หากจะกล่าวโดยหลัก ๆ แล้วจะเห็นว่าสังคาลกสูตรมีแนวคิดเพื่อสังคม ดังต่อไปนี้

1. สัมพันธภาพของบุคคลในสังคม

ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแบ่งความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมไว้ 6 ระดับด้วยกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 สถานะที่ต่างกัน เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา ครูบาอาจารย์กับศิษย์ ย่อมจะก่อให้เกิดอำนาจขึ้น คือ บุตรจะต้องเคารพ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งของมารดาบิดา ศิษย์ย่อมที่จะเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งการแสดงออกถึงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ อาจจะมองว่าเกิดขึ้นเพราะความไม่เสมอภาคในสังคม คือ บุคคลหนึ่งมีสถานะเหนืออีกบุคคลหนึ่ง

เพลโต (Plato) กล่าวว่า “สังคมที่เป็นอยู่ เป็นสังคมที่ไม่เสมอภาค” แมคเคียวเวลลี (Niccolo Machiavelli) เองก็สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคของบุคคลในสังคม โดยการแสดงออกถึงแนวคิดของเขาว่า “ผู้ปกครองต้องใช้เล่ห์กล ศาสนา และทุก ๆ อย่าง เพื่อความยิ่งใหญ่ของตน” เขามองว่ามนุษย์ในสังคมนั้นมีอำนาจไม่เท่ากัน ผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องใช้กลวิธีทุกอย่างเพื่อบรรลุถึงอำนาจ และเขายังชี้ให้เห็นว่าผู้มีอำนาจคือผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นทำตามได้นั้น จะต้องเป็นผู้ปกครองที่มีความชาญฉลาด เข้าใจยุทธวิธีในการปกครองได้ดี และประชาชนจะต้องปฏิบัติตามผู้ปกครองเสมอ ถ้าไม่ทำตามก็จะมีผลเสียและจะถูกลงโทษ ส่วนเพลโต (Plato) นั้นเขาเห็นว่าความไม่เสมอภาคในการใช้อำนาจนั้นถูกต้องแล้ว เพราะบางคนควรจะเป็นผู้ปกครอง บางคนควรจะทำหน้าที่ปกครอง เพราะมนุษย์แต่ละคนมีลักษณะที่ต่างกัน ทุกคนในสังคมจะร่วมกันใช้อำนาจในการปกครองไม่ได้ เพราะจะทำให้สังคมไม่ตั้งตามทัศนะของเขา ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองก็ควรจะทำตามผู้ปกครองเสมอ

ส่วนในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นความไม่เสมอภาค แต่เป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันโดยสมควรแก่สถานภาพ เพราะคนในสังคมนั้นย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในสถานะ เพศ วัย หน้าที่การงาน ดังนั้นจะให้เท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันทุกอย่างคงเป็นไปได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกันโดยธรรม ถึงแม้ว่าบุคคลหนึ่งจะมีอำนาจเหนือบุคคลหนึ่งแต่ก็เป็นเพียงการมีอำนาจโดยธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามคติทางพระพุทธศาสนา มิได้เป็นความไม่เสมอภาค หากแต่เป็นหน้าที่ที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน และแต่ละคนจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานะ ตำแหน่งของตน ซึ่งระบบความสัมพันธ์ตรงนี้ในสังคาลกสูตรกล่าวเอาไว้ชัดเจนว่า เมื่อแต่ละคนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีแล้ว ย่อมจะมีแต่ความสุขความเจริญ เป็นที่น่าสังเกตว่าระบบความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามนัยสังคาลกสูตรนั้น แบ่งออกเป็น 6 คู่ ที่อยู่ในรูปของทศ 6 มีประเด็นที่น่าสนใจว่าเป็นความสัมพันธ์แบบใด พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ได้ตั้งข้อสังเกตเป็นเชิงคำถามสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) คำสอนเรื่องทศ 6 นั้นเป็นระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม หรือความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับสังคม ?

2) เป็นความสัมพันธ์แบบครบวงจรคือเอาทศใดเป็นตัวตั้งแล้วก็เชื่อมโยงกับทศอื่น ๆ ที่เหลือได้ ?

3) ความสัมพันธ์ตามทศทั้ง 6 เริ่มที่พ่อแม่เป็นตัวตั้ง และเป็นไปได้หรือเปล่าว่าคนคนเดียวอาจมีความสัมพันธ์ครบทั้ง 6 ทศ ? (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2551)

เกี่ยวกับประเด็นคำถามที่อาจารย์พระมหาสมบุญได้ตั้งข้อสังเกตไว้ ในความคิดผู้เขียนคิดว่าไม่ว่าจะมองอย่างไรก็แล้วแต่ สิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดในหลักคำสอนเรื่องทศ 6 คือเน้นความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมเท่านั้น แต่ไม่บอกชัดว่าลักษณะความสัมพันธ์เป็นแบบใด ทั้ง 3 คำถามดูเหมือนต้องการจะถามคำถามเดียวกันว่า รูปแบบความสัมพันธ์มีศูนย์กลางหรือไม่ หรือมีจุดเริ่มต้นตรงไหน จุดเริ่มต้นนี้จะไปสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ที่เหลือ ในทศ 6 แบ่งความสัมพันธ์ออกเป็นคู่ ๆ ได้ 6 คู่ เริ่มจากทศเบื้องหน้า ไปจนถึงทศเบื้องบน ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า การจัดแบ่งเช่นนี้ น่าจะคำนึงถึงพัฒนาการการดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นหลัก เกี่ยวเนื่องกับเรื่องสถาบันทางสังคม ซึ่งตามหลักสังคมวิทยาถ้าพูดถึงสถาบันทางสังคมแล้วก็จะเริ่มจากสถาบันครอบครัวไปจนถึงสถาบันทางศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะกล่าวถึงสถาบันที่ตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย ทางด้านสังคม และทางด้านจิตวิญญาณ ไปโดยลำดับ ถ้าใช้เกณฑ์แบ่งเช่นนี้ ความสัมพันธ์ของคนในสังคมจะเริ่มจากสัมพันธ์กับครอบครัวที่ใกล้ชิดที่สุด จากนั้นขยายไปสู่สังคมที่กว้างขึ้น ก็จะเข้าลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับสังคม หรือถ้าจะมองในแง่ของสถานภาพและบทบาทแล้ว ดูเหมือนต้องการจะบอกว่าบุคคลเป็นจุดศูนย์กลาง บุคคลคนนั้นจะเป็นอะไรก็ได้ เขาก็สามารถจะแสดงบทบาทที่เกี่ยวกับทศที่เหลือได้เช่นกัน เช่น นาย ก.ตื่นเช้าไปส่งลูกที่โรงเรียน แล้วก็ไปสอนหนังสือ กลางวันไปทานข้าวกับเพื่อน ๆ ตอนเย็นกลับไปรับลูกกลับบ้าน กลับถึงบ้านให้เงินเดือนภรรยา พอมืดหน่อยก็ชวนกันออกไปสวนมนต์ฟังธรรมที่วัด (ใกล้บ้าน) แล้วก็กลับมานอน

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ นาย ก. ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของความสัมพันธ์ ตอนไปส่งลูกที่โรงเรียนแสดงบทบาทของพ่อ ตอนไปสอนหนังสือแสดงบทบาทของครู ทานอาหารกลางวันกับเพื่อนแสดงบทบาทของมิตรสหาย กลับถึงบ้านให้เงินเดือนภรรยา แสดงบทบาทของสามี ตอนกลางคืนไปฟังธรรม แสดงบทบาทของชาวพุทธ ดังนั้น ผู้เขียนจึงของสรุปตรงนี้ว่า ความสัมพันธ์ของบุคคลตามหลักทศ 6 ถ้าใช้กรอบของสถาบันทางสังคมเป็นตัวหลัก ก็จะเป็นความสัมพันธ์แบบปัจเจกไปหาสังคม (ตรงกับคำถามข้อที่ 1) ถ้าถ้ามองโดยใช้สถานภาพและบทบาทเป็นตัวกำหนดแล้ว ก็จะเป็นความสัมพันธ์แบบครบวงจร (ตรงกับคำถามข้อที่ 2-3) ฉะนั้น ในสังคาลสูตรจึงได้ให้แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของบุคคลไว้ เพื่อให้คนได้รู้ว่า เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมแล้ว จะต้องปฏิบัติอย่างไรบ้าง จึงจะมีความสุข เป็นการกำหนดสถานภาพและบทบาทของบุคคลทางสังคมเอาไว้

เรื่องระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม มีลักษณะใดบ้าง ได้กล่าวมาแล้ว ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือว่า สังคมจะดีหรือเกิดสันติสุขได้นั้น ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอะไรเป็นสำคัญระหว่างโครงสร้างทางสังคม กับตัวของบุคคลที่อยู่ในสังคม หากเราจะมองคำสอนเรื่องทศ 6 เป็นการวางโครงสร้างหรือรูปแบบสังคมที่สันติสุขเอาไว้ เราจะเห็นว่าเป็นการรูปแบบสังคมที่สมบูรณ์แบบ สังคมใดก็ตามถ้าทำได้

อย่างทิศ 6 ก็จะมีแต่ความสุข แต่บางที่เราอาจจะเห็นว่า บางสังคมก็ยังมีปัญหาต่าง ๆ มากมาย เช่น ปัญหาครอบครัวแตกร้าง พ่อแม่แยกทางกัน ปัญหาเรื่องลูกไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ปัญหาเรื่องคบชู้สาว ปัญหาเรื่องการทำอนาจารระหว่างครูอาจารย์กับศิษย์ ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นในสังคมไทย ที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ แสดงว่า แม้จะมีหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 กล่าวไว้อย่างดี แต่ก็ไม่ได้รับประกันว่าสังคมจะสันติสุข ถ้าคนในสังคมไม่ปฏิบัติตาม

จากประเด็นแตกต่างตรงนี้ ทำให้มองเห็นประเด็นคำถามว่า หลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ที่กล่าวถึงโครงสร้างของสังคม สามารถทำให้สังคมมีความสุขได้จริงหรือเปล่า หรือการที่สังคมจะดีหรือไม่ดี ไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางสังคม แต่ขึ้นอยู่กับกระทำความดีของแต่ละปัจเจก คนดี ๆ หลายนคนมารวมกัน สังคมก็จะดีเอง โครงสร้างสังคมจะดีแค่ไหน ก็ไม่มีความหมายถ้าคนในสังคมยังไม่เป็นคนดี เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวนี้ ได้มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา แสดงทัศนะไว้แตกต่างกัน ผู้เขียนขอนำมากล่าวดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอแนวคิดเรื่องศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคม ท่านเป็นพระสงฆ์อีกท่านหนึ่งที่พยายามจะฟื้นฟูมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาให้กลับคืนมาใหม่ ซึ่งท่านมองว่าเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว แต่ถูกมองข้ามไปหรือถูกมองในเชิงปัจเจกจนเกินไป เป็นที่ทราบกันดีว่า เรื่องศีลหรือวินัยที่อธิบายตามจารีตประเพณีในสังคมไทย ส่วนใหญ่ก็จะเน้นเรื่องของความดีงามส่วนบุคคลเป็นสำคัญ โดยมองเพียงว่าสังคมที่ดีเกิดจากการมีปัจเจกชนที่ดีหลายคนมารวมกัน

ส่วนมิติของศีลในด้านการจัดวางระบบหรือโครงสร้างทางสังคมเพื่อสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน แทบจะไม่มีใครกล่าวถึงเลยในสังคมไทย พระธรรมปิฎก ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้มาก โดยท่านได้อุทิศพื้นที่ในหนังสือพุทธธรรมถึงหนึ่งบท (20 หน้ากระดาษ) สำหรับอธิบายมิติทางสังคมของศีลหรือวินัยเป็นการเฉพาะ โดยตั้งชื่อบทว่า “ศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคม” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 451)

ท่านมองว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สะท้อนมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัดที่สุด คือ หลักคำสอนในชั้นของศีลหรือวินัย ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า คำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม และสะท้อนเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมมากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่างๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความสุขแห่งสมาชิกทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรรมที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป

พระพรหมคุณาภรณ์ มองว่า ถ้าเราไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของศีลในทางสังคมแล้ว ไม่เพียงเจตนารมณ์นั้นจะไม่ขยายกว้างออกไปสู่การปฏิบัติในสังคมคฤหัสถ์เท่านั้น แม้แต่เจตนารมณ์ส่วนที่มีอยู่แล้วในวินัยของสงฆ์เอง ก็จะเลือนลางเหลืออยู่เพียงในสภาพของพิธีกรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ การที่

จะฟื้นฟูศิลปหรือวินัย ไม่ควรเน้นแต่เพียงความเคร่งครัดด้านรูปแบบเพียงอย่างเดียว สิ่งที่เราควรทำเพิ่มเติมคือ การรักษาเจตนารมณ์ทางสังคมของศิลปหรือวินัยของสงฆ์ให้คงอยู่ไม่ให้เลือนลางเหลืออยู่แต่ในรูปของพิธีกรรมอย่างแห้งแล้ง นอกจากนั้น ควรขยายเจตนารมณ์ทางสังคมของศิลปให้กว้างออกไปสู่การปฏิบัติในสังคมทุกสัณฐานรอบนอกด้วย โดยจัดสรรวินัยที่เป็นระบบชีวิตและระเบียบสังคมแบบพุทธของชาวบ้าน ให้เกิดมีขึ้นอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของกาลสมัย

นายแพทย์ ประเวศ วะสี เสนอแนวคิดสังคมคือโครงสร้างของศีลธรรมว่า ศีลธรรมหรือศาสนาเหมือนกับสถาบันทางสังคมอื่นๆ คือต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ (1) ส่วนที่เป็นโครงสร้าง และ (2) ส่วนที่เป็นเครื่องตกแต่ง ส่วนที่เป็นโครงสร้างก็คือสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน และส่วนที่เป็นเครื่องตกแต่ง ได้แก่ หลักศีลธรรมหรือหลักคำสอนทางศาสนาที่เรานำมา อบรมสั่งสอนกัน ส่วนที่ถือว่าสำคัญที่สุด คือส่วนที่เป็นโครงสร้าง เพราะเป็นหลักคำประกันหรือเป็นฐานรองรับศีลธรรม ถ้าส่วนที่เป็นโครงสร้างนี้ล่มสลายเสียแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมได้ ศีลธรรมก็เหมือนสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นโครงสร้าง ส่วนที่เป็นสิ่งตกแต่ง เหมือนอาคารซึ่งมีโครงสร้างกับสิ่งตกแต่งให้มันน่าอยู่มากขึ้น สวยงามมากขึ้น มีประโยชน์มากขึ้น สิ่งที่เราจะสอนในสิ่งที่เป็นส่วนตกแต่งแต่ส่วนโครงสร้างมันพังไปแล้ว ถ้าโครงสร้างพังแล้วถึงจะพยายามตกแต่งอย่างไร มันก็ไม่มีอะไรให้ตกแต่ง

นพ. ประเวศ (ศ.น.พ. ประเวศ วะสี, 2552 : 42) ได้ตั้งคำถามว่า “ผมพยายามจับตรงนี้มาหลายปี ก็ตั้งคำถามเหมือนกัน ผมเป็นชาวพุทธ เราก็รักพุทธศาสนา และพุทธศาสนาเป็นของดี และเราเป็นเมืองพุทธ แล้วทำไมมีความเสื่อมมากมาย จะตอบปัญหาตรงนี้อย่างไร” นอกจากความเสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรม นพ.ประเวศยังได้ตั้งคำถามว่าทำไมสังคมไทยไม่ประสบความสำเร็จในการปลูกฝังศีลธรรม ทั้งที่เรามีพระสงฆ์มากมาย มีการสมาทานศีล 5 อยู่เป็นประจำ และมีการสนับสนุนให้พระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน “ขณะนี้เราพูดเรื่องศีลธรรมแต่มองไม่เห็นความหวังอะไรเลย เพราะเราไปมองแค่การเรียนการสอนจริยธรรมในโรงเรียน และเมื่อเรียนแล้วก็มองไม่เห็น ว่า ศีลธรรมจะดีขึ้นอย่างไร พระก็สอนเยอะ ทุกวันก็มีการให้ศีลห้า แต่คนก็ละเมิดกันมากขึ้นตามไปด้วย” ถามว่าทั้งที่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นของดี แต่ทำไมถึงไม่มีพลังในการเข้าไปแก้ปัญหาสังคม การที่จะตอบปัญหานี้ได้ นพ.ประเวศเสนอให้วิเคราะห์ปัญหาระดับโครงสร้างหรือระดับสังคม แทนที่จะมองว่าเป็นความชั่วหรือความไม่ดีส่วนบุคคล เพราะฉะนั้นตรงนี้ต้องการทำความเข้าใจเรื่องทางสังคม ชาวพุทธจะไม่ค่อยสนใจตรงนี้ ชาวพุทธจะสนใจเป็นเรื่องปัจเจกบุคคล เพราะฉะนั้นทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนาเป็นของดี เราจึงคงดูเสมือนไม่มีพลังที่จะใช้พุทธ-ศาสนาเข้าไปแก้ไขปัญหา เพราะไม่ได้สนใจทำความเข้าใจเรื่องมิติทางสังคม เอาเฉพาะตัวของตัวคนเดียวว่าทำอย่างไรจึงจะหมดกิเลส เมื่อสังคมเสื่อมเลยกระทบหมดทุกคน (ศ.น.พ. ประเวศ วะสี, 2552 : 43)

ต่อประเด็นปัญหานี้ นายแพทย์ประเวศได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง” (structural violence) ว่าเป็นรากฐานที่มาของความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและเป็นที่มาของความล้มเหลวในการปลูกฝังศีลธรรม โครงสร้างของความรุนแรง หมายถึง สภาพที่สถาบันทางสังคม เช่น

สถาบันครอบครัว ชุมชน อยู่ในภาวะอ่อนแอหรือล่มสลายจนไม่สามารถทำหน้าที่เป็น “ภูมิคุ้มกันทางสังคม” ได้ นอกจากนั้น โครงสร้างแบบนี้ยังเป็นตัวขับเคลื่อนคนทั้งหลายให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องโดยไม่รู้ตัวด้วย เรื่องโครงสร้างของความรุนแรง เป็นเรื่องร้ายแรงมากกว่าเรื่องบุคคลใดบุคคลหนึ่งทำไม่ดี อย่างนั้นอย่างนี้ โครงสร้างทั้งโครงจะขับเคลื่อนทั้งหลายให้เข้าไปทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องและโดยไม่รู้ตัวว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เรียกว่าเป็นโครงสร้างของความรุนแรง ขณะนี้เรามีโครงสร้างของความรุนแรง ดำเนินอยู่

ดังนั้น คำตอบสำหรับการฟื้นฟูศีลธรรมในสังคมไทยตามทัศนะของ นพ.ประเวศ จึงไม่ใช่การมุ่งทำให้แต่ละคนเป็นดีแล้วสังคมทั้งหมดจะดีขึ้นเอง หากแต่อยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะให้โครงสร้างของสังคมเข้มแข็งจนสามารถเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมได้ บนรากฐานของโครงสร้างสังคมที่เข้มแข็งนี้เองจึงจะสามารถปลูกฝังศีลธรรมได้ง่าย และบางครั้งศีลธรรมก็สามารถเกิดขึ้นได้เอง โดยอาศัยโครงสร้างทางสังคมเป็นตัวหล่อหลอมในรูปแบบของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต ถ้าเราอยู่ในชุมชน ชุมชนจะเป็นภูมิคุ้มกันให้ความอบอุ่นทางจิตใจ ช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจ ลูกเต้าได้ช่วยกันดูแล มันเป็นความอบอุ่นอันพึงพิงกันได้ ผมจึงเรียกตรงนี้ว่าเป็น “ภูมิคุ้มกันทางสังคม” เมื่อครอบครัวแตก ชุมชนแตก สังคมหมดภูมิคุ้มกัน หลังจากนั้นเป็นโรคอะไรเข้ามาก็ระบาดรุนแรงเกิด “โรคของวิกฤตการณ์ทางสังคม”

ในสังคาลงสูตร กล่าวถึงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ผ่านหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ที่กล่าวถึงสถานภาพและบทบาทของคนในสังคม เป็นรูปแบบที่วางไว้เป็นหลักปฏิบัติ

2. วินัยของคฤหัสถ์

สำหรับแนวคิดเพื่อสังคมที่ปรากฏในสังคาลงสูตรอีกประเด็นหนึ่งก็คือเรื่องวินัยหรือศีลของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า คิหิวินัย

คิหิวินัย คือวินัยของคฤหัสถ์ หรือวินัยชาวบ้านนี้ เป็นชุดคำสอนเดิมที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในสังคาลงสูตร และพระอรหันตภิกษุได้สรุปไว้ท้ายคำอธิบายว่า “พระสูตรนี้ชื่อว่า คิหิวินัย” บ่งชี้ถึงความสำคัญของพระสูตรนี้ พร้อมกับเป็นหลักฐานบ่งชี้ว่า ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ก็มีข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนแห่งชีวิตและสังคมของตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537 : 2)

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของสังคมไทย ความจำเป็นที่ต้องมีเรื่องคิหิวินัยรวมไปประโยชน์ของการมีคิหิวินัยนี้ขึ้นมาว่า เวลาที่สังคมยิ่งเสื่อมถอย ก้าวลึกลงไปในปลักหล่มแห่งอบายมากยิ่งขึ้น ถ้าจะให้สังคมมีอนาคตที่ควรหวัง ก็ถึงเวลาที่จะต้องลุกขึ้นมาเร่งรื้อฟื้นหลัก “คิหิวินัย” ขึ้นมา ให้เป็นแบบแผนแห่งชีวิตและสังคมชาวพุทธ ถ้าคนไทยตั้งตนอยู่ในคิหิวินัย ก็มั่นใจได้ว่าสังคมไทยจะไม่เพียงฟื้นตัวขึ้นจากวิกฤตเท่านั้น แต่จะก้าวหน้าไปในวิวัฒนาการได้อย่างแน่นอน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543 : 10) ในหนังสือวินัยชาวพุทธ พระพรหมคุณาภรณ์ได้วางหลักปฏิบัติไว้ ดังนี้

หมวดหนึ่ง

ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมสร้างสรรค์สังคมให้เจริญมั่นคง ตามหลัก วินัย ของคฤหัสถ์ (คิหิวินัย) ดังนี้

กฎ 1 : เว้นชั่ว 14 ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง) 4 คือ

1. ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาติ)
2. ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอนินนาทาน)
3. ไม่ประพฤติดิตทางเพศ (เว้นกาเมสุมิฉฉาจาร)
4. ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอกคติ (ความลำเอียง/ประพฤติดลาดธรรม) 4 คือ

1. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
2. ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)
3. ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)
4. ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

ค. เว้นอบายมุข (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) 6 คือ

1. ไม่เสพติดสุรายาเมา
2. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
3. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
4. ไม่หลงไปหาการพนัน
5. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
6. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

กฎ 2 : เตรียมทุนชีวิต 2 ด้าน

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา คบคนที่จะนำชีวิตไปในทางแห่งความเจริญและสร้างสรรค์ โดย หลีกเว้นมิตรเทียม คบหาแต่มิตรแท้ คือ

1. รู้ทันมิตรเทียม คือ ศัตรูผู้มาในร่างมิตร (มิตรปฏิรูปก์) 4 ประเภท คือ 1) คนปกกลอก มีแต่ชนเอาจของเพื่อนไป 2) คนดีแต่พูด มี 3) คนหัวประจบ และ 4) คนชวนฉิบหาย
2. รู้ถึงมิตรแท้ หรือ มิตรด้วยใจจริง (สุหมิตร) 4 ประเภท 1) มิตรอุปการะ 2) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ 3) มิตรแนะนำประโยชน์ และ 4) มิตรมีใจรัก

ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์ ดังพึงเก็บรวมน้ำหวานและเกสร

ขั้นที่ 2 เมื่อทรัพย์เก็บก่อกอขึ้นดังจอมปลวก พึงวางแผนใช้จ่าย

- 1 ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง ทำความดี
- 2 ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ

- 1 ส่วน เกือบไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น

กฎ 3 : รักษาความสัมพันธ์ 6 ทิศ

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์ ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง 6 คือ
ทิศที่ 1 ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา

ทิศที่ 2 ในฐานะที่เป็นศิษย์

ทิศที่ 3 ในฐานะที่เป็นสามี พึงให้เกียรติบำรุงภรรยา

ทิศที่ 4 ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย

ทิศที่ 5 ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้ และคนงานผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องล่าง

ทิศที่ 6 ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องบน

ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วยสังคหวัตถุ 4 คือ

1. ทาน เพื่อแบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยของ)

2. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)

3. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลังแรงงาน)

4. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน (ช่วยด้วยร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา เสมอกันโดยธรรมและร่วมสุขร่วมทุกข์กัน)

สรุปความ

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า คติวินัยที่ปรากฏอยู่ในสังคหสูตรนั้น ให้แง่คิดในการดำเนินชีวิตแก่เราได้เป็นอย่างดี จะดำเนินชีวิตจึงจะเชื่อว่าเป็นคนดีของสังคม หากสังเกตแล้วจะเห็นว่า คติวินัยนั้น เน้นเรื่องการงดเว้นสิ่งที่ไม่ดีอันได้แก่ กรรมกิเลส 4 อบายมุข 6 เพื่อนที่ไม่ดี 4 ประเภท เพื่อนดี 4 ประเภท รวมไปถึงการรักษาความสัมพันธ์กับบุคคลในระดับต่าง ๆ และสุดท้ายก็คือการช่วยเหลือสังคมตามสติปัญญา ตามกำลังความสามารถ ตามความคิดของผู้เขียนแล้วคิดว่า พระสูตรนี้มีประโยชน์แก่สังคมพอสมควร เพราะวางหลักปฏิบัติเพื่อการอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขไว้อย่างเป็นระบบ และยังได้กล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมว่ามีลักษณะอย่างไร และยังวางหลักปฏิบัติเอาไว้อย่างสอดคล้องกับสภาพภาพและบทบาทของแต่ละคน

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2539)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2537). วินัยชาวพุทธ. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์

พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

วราภรณ์ ชัยโอภาส. (2549). การนำหลักธรรมในสังคัลกสูตรมาใช้ให้คำปรึกษาจริยธรรม แก่พ่อแม่ (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต) บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วราภรณ์ ชัยโอภาส. (2549). การนำหลักธรรมในสังคัลกสูตรมาใช้ให้คำปรึกษาจริยธรรม แก่พ่อแม่ (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต) บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

George D. Bond. (1996). A.T. Ariyaratne and the Sarvodaya Shramadana Movement. Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia, ed. By Christopher S. Queen (New York: State University of New York Press).
Damien Keown. (2003). A Dictionary of Buddhism (New York: Oxford University Press, 2003).